

Hisham Matar: The Return. Fathers, sons and the land in between (Viking 2016/ Penguin Books 2017) (Kirja-arvostelu – julkaistu Poliitikasta.fi-sivustolla elokuussa 2017)

Vuosi 2011, paluu Libyaan. Paluu maahan, josta oli lapsena perheen mukana paennut, yli kolme vuosikymmentä aiemmin. Etsimään isää, jota oli pidetty maassa vuosia vankina, mutta jonka lopullista kohtaloa ei kukaan näyttänyt tuntevan. Muammar Gaddafin diktatuurin vaarallisena pitämää vastustajaa.

Tunnetun libyalaistaustaisen, Lontoossa elävän ja englanniksi kirjoittavan Hisham Matarin omaelämäkerrallinen kertomus neljännesvuosisadan yrityksestä löytää oma isä, selvittää hänen vaiheensa vankilassa, kasvaa hienoksi moniulotteiseksi kirjaksi. Se on kirja sinnikkäästä diktatuurin vastustuksesta, Libyan historiallisista taisteluista ja vastataisteluista, arabimaiden kansannousujen demokraattisesta toiveikkuaudesta 2011, sukusiiteiden merkityksestä, kulttuurin tukivoimasta ja painolastista meissä kussakin, yksilön mahdollisuuksista mobilisoida jopa kansainvälinen ihmisoikeusregiimi etsintänsä taakse. Ja se on toisinaan säälimätön tilitys kirjailijan omasta pakkomielleestä isänsä kohtalon suhteen, hänen tuntemuksistaan maahanmuuttajana, hänen peloistaan kun hän palaa synnyinmaahansa, vierauden- ja kotoisuuden tunteista sukulaisten keskellä.

Matarin oma sinnikkyys peilautuu hänen isänsä ja koko tämän sukukunnan vankkumattomaan Gaddafin hallinnon vastustamiseen; tässä kontekstissa se tuntuu yhtä ehdottomalta kuin Libyan kaupunkeja ja kyliä ympäröivä hiekkaerämaa, dyynit, joiden keskellä sukupolvesta toiseen on selviydytty. Kyseessä on jonkinlainen tavaton kulttuurinen itsetietoisuus ja ylpeys, hyvin vahva olemisen identiteetti. Se mahdollistaa Matarille itselleen myös joustavan liikkumisen länsimaisessa kulttuurissa, sen täysin omaksuen, sen helmiin itse asiassa poikkeuksellisen syvästi paneutuen. Kirjailijalla on tapana viettää tuntikausia museoissa länsimaisia kuvataiteen mestariteoksia ihailien.

Matar tuntuu täydelliseltä vastakohtalta niille nuorille miehille, usein toisen sukupolven maahanmuuttajille, jotka radikalisoituvat islamistisesti tämän hetken Euroopassa. Nuo miehethän elävät ikään kuin kulttuurisessa tyhjiössä, ilman todellista sidettä lähtömaahansa mutta silti täysin vieraana nyky-ympäristössään.

Mieleen tulee myös rinnastus siihen taisteluun, jota tavalliset kansalaiset kävivät päivittäin Itäisessä Euroopassa kommunismin vuosikymmeninä. Siellä järjestelmää vastustettiin ironian keinoin. Ironia, vilkas vitsiperinne, takasi yksilöille jonkinasteisen vapauden tai ainakin antoi heille tilaa suhteessa ympäröivään poliittiseen järjestelmään; ironisesta vapaudesta tuli yhteiskunta-analyysin käsite (unkarilaisintellektuelli Elemér Hankiss alun perin muotoilemana). Matarin maailmassa vastustava voima on ylpeys, vahva kulttuurinen itseriittoisuus. Kulttuuriylpeuden vapaus.

Matarin kuvaukset siitä, kuinka toivo hetkeksi aukeni Libyassakin, kun arabimaiden kansannousut raottivat demokratian ovea, tuntuvat miltei nostalgisilta nykyhetken näkökulmasta, vain muutamia vuosia myöhemmin. Matar itse edustaa länsimaissa menestyneenä kirjailijana ikään kuin toista, parempaa todellisuutta. Siihen todellisuuteen Libyalla näytti jo olevan pääsy, ennen kuin katkera sisällissota alkoi, ennen kuin maasta tuli epäonnistunut valtio.

Voi vain miettiä, miksi toivo ei päässyt pysyvästi voitolle – itäisessä Euroopassa neljännesvuosisata aiemmin se oli päässyt. Ehkäpä Matar tulee antaneeksi siihenkin antropologisen selityksen. Viha on

syvässä, viha on sukukunnissa ja sukupolvissa; väkivaltaiset ajatukset toisinaan risteilevät myös Matarin äärimmäisen sivistyneessä mielessä. Tuo viha kumpuaa oleelliselta osin epätietoisuudesta ja epävarmuudesta suhteessa historiaan. Niin kauan kuin tieto ei pääse vallalle, kun ei pystytä paljastamaan sitä mitä oikeasti on tapahtunut, vihaa on helppo ruokkia. Ehkä kirjailijan pakkomielle isän suhteen on nimenomaan yritys ylittää oma viha tiedon kautta. Totuuskomissioiden tehtävä konfliktien ratkaisussa on äärimmäisen tärkeä.

Matar kirjoittaa tavattoman hyvin. Yksinkertaisesti, hallitusti, rauhallisestikin, mutta toisinaan ikään kuin innostuen; karkeaa metaforaa käyttäen, ikään kuin tasainen aavikko välillä vaihtuisi keitaaksi. Loppua kohden sitä paitsi jännitys tiivistyy kuin rikosromaanissa, kun Matar tapaa Lontoossa opiskelleen Gaddafin pojan Seifin ja yrittää tätä kautta saada totuuden selville. Miten kohdata suku, jonka päämies on syyppä niin kansan kuin omaan kärsimykseen?

Totuus tulee lähemmäksi, mutta silti jäljelle jää todennäköisyys, ei fakta: Matarin isän vankilassa oli tehty silmitön joukkomurha jo 1990-luvulla. Mutta jo todennäköisyydetkin vievät konfliktien ratkaisua eteenpäin, ne jo auttavat epätietoista, niiden kanssa voi oppia elämään.

Henri Vogt

Kansainvälisen politiikan professori, Turun yliopisto